

СОСТОЈБАТА СО ПОСТ-ПЕНАЛНАТА ПОМОШ И РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Основна студија

Овој проект е
финансиран од
Европската Унија

ГРАДЕЊЕ НА УСЛУГИ ЗАСНОВАНИ НА ЗАЕДНИЦАТА
ЗА ПОДДРШКА НА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И
РЕИНТЕГРАЦИЈА НА ПОРАНЕШНО ОСУДЕНИ ЛИЦА

МЗМП

**МАКЕДОНСКО
ПЕНОЛОШКО
ДРУШТВО**

**ГРАДЕЊЕ НА УСЛУГИ ЗАСНОВАНИ НА ЗАЕДНИЦАТА
ЗА ПОДДРШКА НА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И
РЕИНТЕГРАЦИЈА НА ПОРАНЕШНО ОСУДЕНИ ЛИЦА**

СОСТОЈБАТА СО ПОСТ-ПЕНАЛНАТА ПОМОШ И РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

(основна студија)

Издавач: МАКЕДОНСКО ПЕНОЛОШКО ДРУШТВО

Уредник: доц. д-р Елена Мујоска Трпевска

Наслов на публикацијата: СОСТОЈБАТА СО ПОСТ-ПЕНАЛНАТА ПОМОШ И РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Автор: проф. д-р Александра Груевска Дракулевски

Лектор: Весна Костовска

Графички дизајн: Бригада дизајн

Печати: Пропоинт - Скопје

Место: Скопје

Година на изданието: 2022

Тираж: 250

CIP - Каталогизација во публикација:

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на МЗМП и на никаков начин не може да се смета дека ги изразува гледиштата на Европската Унија.

СОДРЖИНА

Извадок	4
Вовед	5
1. Опис на проблемот	7
1.1 Теоретски дел	7
1.1.1 Поим и значење на постпеналната помош (Помош на осудените лица по отпуштање од установата)	7
1.1.2 Постпеналната помош согласно извршното казнено право на Република Северна Македонија	10
1.1.3 Примена на постпеналната помош во Република Северна Македонија	12
1.2 Истражување	14
Наместо заклучок	17
Препораки	18
Користена литература	19

ИЗВАДОК

Оваа основна студија е фокусирана на значењето на постпеналната помош и нејзиното ефикасно спроведување во насока на превенирање на рецидивизмот и со тоа успешна реинтеграција на лицата назад во општеството, од што корист ќе има и лицето и општеството во целина. Преку спроведеното истражување базирано врз примарни и секундарни податоци, извршена беше евалуација на спроведувањето на постпеналната помош во нашата земја и беа формулирани препораки за нејзина ефикасна примена во функција на спречување на рецидивизмот и успешна реинтеграција на лицата по отпуштање од казнено-поправна установа.

Во документот е опфатена актуелната законска рамка за укажување постпенална помош согласно Законот за извршување на санкциите и подзаконските акти, како и меѓународни документи во оваа област. Покрај тоа, во студијата се обработени и примарни податоци што беа обезбедени преку податоци од Државниот завод за статистика, Управата за извршување на санкциите и Министерството за труд и социјална политика.

Документот нуди неколку препораки за клучните носители на политики, првенствено центрите за социјална работа, Управата за извршување на санкциите, казнено-поправните установи, како и другите институции и организации што работат во областа на укажување постпенална помош во нашата земја.

Оваа основна студија е изработена во рамките на проектот „Воспоставување услуги во заедницата за поддршка преку ресоцијализација и реинтеграција на поранешни осудени лица“, проект финансиран од Европската Унија.

ВОВЕД

По кој пат ќе тргне човекот по издржаната казна затвор е прашање што е од особено значење за превенирање на идното рецидивирање на поранешните осудени лица.

Постпеналната помош е продолжен дел на третманот на осуденото лице. Овој облик на третман е елемент на ресоцијализацијата како континуиран процес чија цел е успешно позитивно вклучување на осуденото лице по пуштањето на слобода. Организирањето на постпеналната помош или реинтеграцијата на осудените лица е карактеристика на пенитенцијарните системи на сите развиени држави.

Постпеналната помош мора да ги адресира проблемите што се издвојуваат како причини за рецидивизмот. Рецидивистите најчесто доаѓаат од социјално најмаргинализираните слоеви, а тоа се лица што најчесто го немаат решено станбеното прашање, вработувањето, лица што се без комплетирано образование, со финансиски проблеми, со изгубен контакт со семејството, зависници од наркотици, итн. Така, реинтегрирањето во заедницата е круцијално за постигнувањето промени во однесувањето на овие лица на долг рок. Помош на оние што го напуштаат затворот преку наоѓање дом, работа, решавање на депресијата, осаменоста и сл., а сите овие се задачи за постпеналната помош.¹

Истражувањата за примената на постпеналната помош како метод на третман на отпуштените осудени лица од казнено-поправните установи укажуваат на многубројни слабости како во нејзиното организирање, така и во примената.

Според Законот за извршување на санкциите (ЗИС), центрите за социјална работа може на лицата отпуштени од издржување казна затвор да им укажат различни форми на постпенална помош (обезбедување сместување и исхрана, обезбедување лекување, совети за изборот на живеалиштето, односно престојувалиштето, усогласување на семејните односи, пронаоѓање вработување, довршување на стручното оспособување, давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби, како и други облици на помош и поддршка), но се укажува само еден вид помош, а тоа е давање еднократна парична помош. Други видови помош не се обезбедени.

Оттука, во Република Северна Македонија постои итна потреба за подобрување на постпеналната помош што им се укажува на поранешните затвореници.

Неизбежна алка во процесот на реинтеграцијата и успешниот процес на постпенална помош е вклучувањето во тој процес на семејството на затвореникот, неговите пријатели, наставникот или социјалниот работник и сл. За многумина од затворениците токму семејството е главниот извор на поддршка во постинтегративниот процес.

Помеѓу видовите помош се смета дека вработувањето е особено значаен фактор за рехабилитацијата на осудените лица. Познато е дека осудените лица наидуваат на поголеми или помали тешкотии и недоверба при вработувањето што се поврзани со нивното претходно однесување. Поради тоа, тие се плашат да не се дознае за нивното претходно однесување и се служат со лажни информации. Освен тоа, во општеството постои недоверба во професионалната оспособеност на осудените лица за време на извршувањето на кривичните санкции, што е делумно условено од околноста дека казнено-поправните установи не се во состојба целосно да ги оспособат осудените лица за активностите што ќе ги имаат на слобода. Поради тоа, многу осудени лица се принудени да прифатат какво било, па дури и неадекватно вработување, доколку им се понуди, а тоа може негативно да влијае врз нивното подоцнежено однесување. Од друга страна, не смее да се заборави на стигмата на досието на затвореникот. Така, пред да се одлучи за вработување на лицето, за многу професии се консултира криминалното досие.

Особено значајно е општеството да создаде услови за вработување на поранешните осудени лица, при-

¹ Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

тоа водејќи сметка за реалните можности на самото општество. Со брзата интервенција околу вработувањето се овозможува да се разрешат и некои други социјални проблеми со кои би се соочило осуденото лице, како што се: плаќање стан, издржување на семејството, плаќање на судските трошоци, а истовремено враќање на самодовербата, враќање на угледот во средината, како и овозможување поинтензивно да се вклучи во другите области на општествениот живот. Многу истражувања укажуваат на фактот дека голем број поранешни осудени лица се враќаат во затворот како рецидивисти поради тоа што не нашле вработување.

Во таа насока, оваа основна студија има цел да укаже на значењето на постпеналната помош и нејзиното ефикасно спроведување во насока на превенирање на рецидивизмот и со тоа успешна реинтеграција на лицата назад во општеството, од што корист ќе има и лицето и општеството во целина. Намената на оваа основна студија е да понуди сеопфатни и убедувачки аргументи што ги оправдуваат препораките изнесени во неа и, како резултат на тоа, да го унапреди процесот на донесување одлуки, но и да ја подигне свеста на јавноста, а особено на засегнатите страни за овој проблем.

Што се однесува до методологијата на истражувањето, се водевме од постулатот дека од исклучително значење за утврдување на ефикасноста на постојните политики е да се анализираат активностите и ставовите на оние на кои се однесуваат тие политики. Врз основа на тоа беше создадена методолошка рамка во која беа опфатени примарни и секундарни извори на информации.

Примарните извори на информации се базираат врз: (1) спроведено истражување за стапката на рецидивизам според податоците од Државниот завод за статистика (ДЗС) и Управата за извршување на санкциите (УИС), (2) податоци за видовите помош што им се укажуваат на лицата отпуштени од казнено-поправна установа од страна на центрите за социјална работа и (3) разговор со претставници од надлежни институции задолжени за укажување постпенална помош.

Македонското пенолошко друштво (МПД) се обрати со барања за пристап до информации од јавен карактер до ДЗС, УИС и до Министерството за труд и социјална политика (МТСП) за определени аспекти на истражувањето. До моментот на организирањето на промотивниот настан не ги добивме бараните информации.

Секундарните извори на информации беа обезбедени преку анализа на законската рамка (Законот за извршување на санкциите, како и релевантните подзаконски акти), меѓународните документи, постојните домашни и меѓународни извештаи поврзани со актуелната состојба во врска со укажувањето постпенална помош.

Еден документ не може да ги реши сите аспекти на еден проблем, но може да ги идентификува главните предизвици и, консеквентно на тоа, да понуди алтернативи. Како што е честопати случај, во рамките на истражувањето се соочивме со определени ограничувања. Во најголем дел, ограничувањата се однесуваа на логистичките предизвици особено од аспект на прибирањето на потребните податоци. Овие ограничувања не прават особено претпазливи при утврдувањето на препораките од оваа основна студија.

1. ОПИС НА ПРОБЛЕМОТ

Студијата е поделена на два дела, теоретски и емпириски дел.

Во првото поглавје од теоретскиот дел е дефинирана постпеналната помош и се истакнува нејзино значење за успешна реинтеграција на осудените лица назад во општеството. Во второто поглавје од овој дел е анализирана постпеналната помош согласно извршното казнено право на Република Северна Македонија, а во третото поглавје се анализира (не)примената на постпеналната помош во Република Северна Македонија. Во четвртото поглавје е даден преглед на најдобрите практики во примената на постпеналната помош.

Во вториот дел од студијата се прикажани резултатите од спроведеното емпириско истражување за стапката на рецидивизмот според пол и возраст за последните пет години (2017-2021 година) согласно податоците добиени од ДЗС и УИС, како и податоците добиени од МТСП за видовите помош (сместување и исхрана, лекување, совети за изборот на живеалиштето, односно престојувалиштето, усогласување на семејните односи, пронаоѓање вработување, довршување на стручното оспособување, давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби, како и други облици на помош и поддршка), кои центрите за социјална работа им ги овозможиле на лицата отпуштени од затвор во последните четири години (2017-2020 година).

На крајот следуваат заклучните согледувања за потребата од спроведување постпенална помош што ефикасно би ја подобрила успешната реинтеграција на осудените лица и со тоа би се намалила стапката на рецидивизам, од што би имале двоен бенефит и самите осудени лица и општеството во целина.

1.1 Теоретски дел

1.1.1 Поим и значење на постпеналната помош (Помош на осудените лица по отпуштање од установата)

Постпеналната помош претставува посебен облик на третман на осудените лица на казна затвор што се применува по издржувањето на казната и излегувањето на слобода. Законот за извршување на санкциите² (ЗИС) ја одредува како „Помош на осудените лица по отпуштање од установата“. Овој облик на третман е елемент на ресоцијализацијата како континуиран процес чија цел е да обезбеди успешно позитивно вклучување на осуденото лице по издржаната казна во животот на слобода.

Правилата на Нелсон Мандела и ревидираните Стандардни минимални правила за постапување со затворениците³ посветуваат значително внимание на важноста на постпеналната помош за успешна реинтеграција на поединците во општеството. Така, во правилото 87 од Правилата на Нелсон Ман-

² Закон за извршување на санкциите („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 99/2019 и 220/2019).

³ The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf (Пристапено на: 12.12.2022).

дела се истакнува дека пред истекот на затворската казна пожелно е да се преземат неопходни чекори за да му се обезбеди на затвореникот постепено враќање на животот во општеството. Понатаму, во правилото 90 се истакнува дека должноста на општеството не завршува со отпуштањето на затвореникот на слобода. Затоа, треба да има владини или приватни агенции што се способни на ослободениот затвореник да му обезбедат ефикасна понатамошна грижа насочена кон намалување на предрасудите кон него и кон неговата социјална рехабилитација.

Во таа насока, и Европските затворски правила⁴ ја нагласуваат важноста на внатрешната, како и на надворешната постпенална помош на затворениците со цел да се обезбеди нивна правилна и успешна реинтеграција во животот на слобода.⁵

Препораката број (82)16 на Комитетот на министрите на земјите членки за отпуст од затвор⁶ ја истакнува потребата да се земе предвид дека напуштањето на затворот е значаен за социјалната реинтеграција на затвореникот.

Какво ќе биде однесувањето на лицето по издржаната казна затвор е прашање што е од особено значење за превенирање на идното рецидивирање на поранешните осудени лица. Одговорот на ова прашање, всушност, би го решил проблемот на прашањето за прогноза на однесувањето на осудените лица по издржаната затворска казна, а, од друга страна, дава одговор и на прашањето за успешноста на мерките што се преземаат за време на издржувањето на казната затвор.⁷

Организирањето на постпеналната помош или реинтеграцијата на осудените лица е карактеристика на пенитенцијарните системи на сите развиени држави.⁸ Резултатите од сите истражувања потврдуваат дека затворот остава негативни последици врз затворениците, па така тие не се во можност да се снајдат надвор од затворските ѕидини по отпуштањето и затоа многу е веројатно да продолжат со вршење криминал.⁹

Затворот остава негативни последици врз менталното здравје и врз функционирањето на затворениците, ги уништува социјалните врски со општеството, а не е од помало значење и процесот на „призонизација“, т. е. неможноста да се функционира надвор од ригидните рамки на затворската средина. Лицата стануваат зависни од тоа други да носат одлуки што се однесуваат на нив, па оттаму доаѓа до губење на капацитетот за самостојно одлучување. Потоа, како резултат на понижувањата што ги трпи затвореникот, доаѓа до губење на самовербата и самопочитта. Стигмата на затвореник ги следи лицата речиси во текот на целиот нивен живот, а работодавците ги дискриминираат поранешните затвореници, итн.¹⁰

⁴ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies). (Available at: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>) (Пристапено на: 20.12.2022).

⁵ В. повеќе: Gruevska-Drakulevski, Aleksandra (2012) "Post Penal Assistance of Ex-Prisoners: The Case of the Republic of Macedonia" in *Iustinianus Primus Law Review*, No.4, Year III, Spring 2012, Skopje: Faculty of Law "Iustinianus Primus" in Skopje (original scientific article).

⁶ Recommendation No. R (82) 16 of the Committee of Ministers to member states on prison leave (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies). (<https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%2882%29+16+on+prison+leave.pdf/e78b7948-96a4-4d9d-b310-e59ffc5a7f15>) (Пристапено на: 12.12.2022).

⁷ Шурбановски, Наум, По затворот каде?, НИО Студентски збор, Скопје, 1993.

⁸ Coyle, Andrew, *Understanding prisons: Key issues in policy and practice*, McGraw-Hill, Open University Press, 2005, p.158.

⁹ Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

¹⁰ В. повеќе: Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. (2013) „Пенологија“ (прв и втор дел), Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2 Август С Штип, Скопје.

Сајкс (Sykes) (1958) идентификувал пет затворски депривации: 1. Депривации на лишување од слобода; 2. Депривации како последица од лишување од материјалните добра и услуги; 3. Депривации на хетеросексуални односи; 4. Депривации на автономија на личноста; 5. Депривации на социјална сигурност.¹¹

Резултатите од речиси сите студии ги потврдуваат негативните последиците од затворската казна, така што затворениците не може да се справат надвор од ѕидовите на затворот по ослободувањето и многу е веројатно дека ќе продолжат да вршат кривични дела. Страв, грижа, анксиозност, осаменост, траума, депресија, неправда, немоќ, насилство и несигурност се дел од искуствата од затворскиот живот. Затворениците се плашат да им веруваат на луѓето, се плашат од непознати итн. кога ќе излезат од затвор.¹²

Постпеналната помош е продолжен дел на третманот на осуденото лице и во голема мера зависи од успешната примена на третманот во установите. Од друга страна, со излегувањето на слобода, осуденото лице стапува во контакт со луѓе што не се непорочни, доаѓа во средина што создава услови за криминално однесување, а осуденото лице треба самото да се провери, да се увери во она што му се зборувало во текот на превоспитниот процес во установата, но и да се верифицираат ефектите постигнати со ресоцијализацијата. Доколку оваа фаза од ресоцијализацијата не се спроведе успешно, во суштина, пропаѓаат сите претходни напори што се направени за негова ресоцијализација. Затоа, постпеналната помош најчесто се одредува како финален акт во заокружувањето на процесот на ресоцијализација на осуденото лице.¹³

Постпеналната помош е многу важна како за поранешниот затвореник, така и за државата, бидејќи ако третманот е успешен, стапката на рецидивизмот ќе се намали, а, исто така, ќе се намали и пренатрупаноста на затворите, што ќе предизвика намалување на владините трошоци и, секако, на стапката на криминал.

Враќањето на затворениците во заедницата го привлекува вниманието на креаторите на казнената политика. Податоците за високите стапки на рецидивизам неизбежно го зголемуваат интересот за постпеналната помош. Таа има двоен ефект. Од една страна, на поранешните затвореници им нуди услуги по отпуштањето од затвор (на пр. домување, решавање финансиски проблеми, невработеност, проблеми со нарушени семејни односи и сл.), кои ќе му ја олеснат транзицијата од затворот во општеството, а, од друга страна, јавноста се штити од потенцијална штета што ќе му се нанесе на општеството доколку лицето рецидивира

Може да заклучиме дека значењето на постпеналната помош е особено важно.

¹¹ Sykes, Gresham, *The Society of Captives*, Princeton University Press, Princeton, 1958, p.63-78.

¹² Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

¹³ Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. (2013) „Пенологија“ (прв и втор дел), Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2 Август С Штип, Скопје.

1.1.2 *Послїпеналната помош согласно извршношо казнено право на Република Северна Македонија*

Помошта по отпуштањето претставува збир на мерки и постапки што се применуваат заради вклучување на отпуштените осудени лица во животот на слобода, а се состои од: обезбедување сместување и исхрана, обезбедување лекување, совети за изборот на живеалиштето, односно престојувалиштето, усогласување на семејните односи, пронаоѓање вработување, довршување на стручното оспособување, давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби, како и други облици на помош и поддршка.¹⁴

Подготовката на осуденото лице за постпеналниот период се врши од страна на службените лица од секторот за ресоцијализација и пробациската служба, а по потреба и од надворешните соработници, како и социјални работници од центрите за социјална работа.¹⁵

Постпеналната помош зависи од степенот на успешност на институционалниот третман, односно од оспособеноста на осуденото лице за успешно вклучување во општеството. Постпеналната помош е последната фаза од спроведувањето на програмите во установата, при што потребни се соработка и помош од пробациските службеници и од други организации и институции од областа на образованието, вработувањето и социјалната заштита.¹⁶

Постпеналната помош може да биде внатрешна и надворешна. Внатрешната помош подразбира поттикнување, охрабрување и давање совети на осуденото лице за решавање на сопствените проблеми со кои се соочува веднаш по отпуштањето од установата. Надворешната помош се манифестира преку разни облици, и тоа: привремено сместување и обезбедување исхрана, обезбедување нужно лекување, избор на нова средина во која ќе живее осуденото лице, помагање во средувањето на семејните состојби, наоѓање соодветно вработување, овозможување да се доврши започнатото образование и давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби. Постпеналната помош е неопходна за деца и помлади полнолетни осудени лица и за лица што издржувале долги казни затвор.¹⁷

Пред отпуштањето на осуденото лице на кое му е потребна помош по излегувањето на слобода, установата, пет дена пред отпуштање на осуденото лице од установата, го известува Центарот за социјална работа според местото на живеалиштето, односно престојувалиштето на осуденото лице за денот кога треба да биде отпуштено и ќе го наведе видот на помошта што особено му е потребна заради негово успешно вклучување во животот на слобода.¹⁸

По отпуштањето од установата, осуденото лице пуштено на условен отпуст може да се обрати до пробацискиот службеник заради давање помош и поддршка.¹⁹

Резултатите од истражувањата покажуваат дека од најголемо значење е помошта на поранешниот за-

¹⁴ В. член 258 став 1, ЗИС. Постпеналната помош како облик на третман на осудените лица во нашиот пенитенцијарен систем е прифатена и воведена со Законот за извршување на казните, мерките за безбедност и воспитно-поправните мерки од 1951 година. Со овој Закон беше предвидено во околските и градските народни одбори да се формираат посебни одбори на граѓани со задача да ги прифаќаат и да им даваат помош на осудените лица по издржувањето на казната.

¹⁵ Упатство за определување на видовите и начините на третман на осудените лица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 133/2020), член 34.

¹⁶ *Ibid.*, член 64.

¹⁷ *Ibid.*, член 65.

¹⁸ В. член 258 став 2 ЗИС.

¹⁹ В. член 259 ЗИС.

твореник за вработување. При разрешувањето на овој проблем се наидува и на најсериозни тешкотии, пред сè, поради присутните проблеми при вработувањето во нашата земја, а потоа и поради присуството на предубедувања во однос на вработувањето на поранешните затвореници. Ова сфаќање се изразува преку негативниот став: „нема работа за чесните, а сега ќе им даваме предност на криминалците“. Согласно последните податоци (II.2022), стапката на невработеност во РСМ изнесува 14,5 %.²⁰

Овој став е неприфатлив од повеќе причини, а посебно поради фактот што на поранешниот затвореник му е потребно вработување не само затоа што нема материјална и социјална сигурност, туку и поради фактот што е реална опасност повторно да тргне по патот на криминалот. Затоа, на ова прашање треба да му се посвети големо внимание. Понатаму, на осуденото лице може да му се помогне во дооформувањето на започнатото образование, општо или стручно. На секој поранешниот затвореник му е потребна помош преку совети во изборот на местото на живеење, во стекнувањето позитивна средина, другари и пријатели, во организирањето на животот и работата на позитивен начин.²¹

Воспоставувањето на организацијата и функционирањето на постпеналната помош е доказ за тоа колку општеството придонесува (е ангажирано) извршувањето на санкциите да се остварува како јавна функција. Општеството треба да се грижи за прифаќање и вклучување на осудените лица на казна затвор по издржаната казна, да не ги отфрла, туку да ги прифаќа и да ги вклучува во животот на слобода, ослободувајќи ги од етикетата „поранешни затвореници“ или осудувани лица и овозможувајќи им да се вклучат во животот како граѓани ослободени од стереотипот на претходна осудуваност.²²

Во чл. 26 став 5 од ЗИС е предвидена должност на Управата да соработува со други државни органи, научни и други установи и здруженија со цел подобрување на условите за извршување на санкциите и помош по отпуштањето на осудените лица. Тоа е во насока на создавање услови со цел осуденото лице да не чувствува постапки, однесувања и погледи на недоверба и сомневање, на прекор, на отфрлање и неприфаќање во својата потесна средина, на работното место и секаде каде што доаѓа во допир со луѓето.

Согласно Законот за социјалната заштита,²³ возрасни лица по издржувањето казна затвор може да користат услуга за ресоцијализација,²⁴ како и куќа на пола пат.²⁵

²⁰ Државен завод за статистика, <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=14>, пристапено на: 20.12.2022.

²¹ Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

²² Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. (2013) „Пенологија“ (прв и втор дел), Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2 Август С Штип, Скопје.

²³ „Службен весник на РСМ“ бр. 104/19, 275/19, 302/20, 311/20, 163/21, 294/21, 99/22, 236/22.

²⁴ Член 82: Услугата за ресоцијализација се обезбедува преку советодавна работа, индивидуална, семејна и групна терапија, образовна поддршка, придружба, едукации за развој на вештини, спорт, рекреација, творештво, поддршка за стекнување работни вештини и вештини за вработување и други услуги на ресоцијализација, во зависност од потребите на корисниците. Услугата од ставот 1 на овој член за деца во ризик и деца во судир со законот се обезбедува во центар за деца, согласно Законот за правда за децата. Услугата од ставот 1 на овој член, за возрасни лица по издржување казна затвор и други лица со специфични социјални проблеми во потреба од ресоцијализација се обезбедува во центар за ресоцијализација.

²⁵ Член 85: Куќа на пола пат обезбедува помош, поддршка и подготовка за самостојно живеење на лица што претходно биле под вонсемејна заштита, немаат свој дом или услови за живот во својот дом, заради нивна реинтеграција во општеството. Услугата од ставот 1 на овој член се обезбедува во текот на сместувањето или веднаш по престанокот на сместувањето. Корисници на услугата се: дете без родители и родителска грижа, дете по напуштање воспитна установа за ресоцијализација, возрасни лица по издржување казна затвор, лица со попреченост, зависници од алкохол и дроги по спроведен третман за лекување и други лица со специфични социјални проблеми, кои имаат потреба од подготовка за самостоен живот.

1.1.3 Примена на поспеналната помош во Република Северна Македонија

Истражувањата за примената на постпеналната помош како метод на третман на отпуштените осудени лица од казнено-поправните установи укажуваат на многубројни слабости како во нејзиното организирање, така и во примената.

Според ЗИС, Центрите за социјална работа може да им укажат различни форми на постпенална помош на лицата отпуштени од издржување казна затвор, но од одредени причини се укажува само еден вид помош, а тоа е давање еднократна парична помош во износ од 4.500,00 денари.^{26/27} Други видови помош не се обезбедени.^{28/29}

Во однос на прашањето за привремено сместување и обезбедување исхрана, практиката во Република Северна Македонија покажува дека таквата помош не е обезбедена од страна на надлежниот орган.³⁰ Условите за домување се, секако, фактор со влијание врз рецидивизмот, а особено треба да се земат предвид при укажувањето постпенална помош. Покрај тоа, некои од поранешните затвореници се соочуваат со проблемот на неможност да обезбедат исхрана, особено ако тие имаат проблем на прифаќање од страна на нивните семејства. Оттука, постпеналната помош треба да се справи со овие проблеми и да ги реши на начин што никој од поранешните затвореници никогаш нема да се соочи со такъв проблем. Овие луѓе треба да бидат советувани да ги користат услугите обезбедени од страна на народните кујни во нашата земја, како и центрите за бездомници.

Меѓу различните видови постпенална помош, вработувањето е особено важен фактор за ресоцијализација на затворениците.³¹ Затворениците се соочуваат со поголеми или помали проблеми на недоверба при барањето вработување. Бидејќи се плашат другите да не дознаат за нивното претходно криминално однесување, тие често користат лажни информации. Покрај тоа, општеството нема доверба во професионалната компетентност на затворениците. Затоа, голем број затвореници се принудени да прифатат какво било вработување, дури и несоодветно согласно нивните квалификации. Оттука, особено е важно општеството да создаде услови за вработување поранешни затвореници, секако, водејќи сметка за реалните можности на општеството. Вработувањето пора-

²⁶ Правилник за начинот на водење и содржината на евиденцијата за корисниците на правата од социјална заштита и документацијата за стручната работа, „Сл. весник на Р. Македонија“ бр.171/11.

Член 36: Корисници на социјални услуги, во согласност со утврдениот социјален ризик, се:

- возрастено лице по отпуштање од казнаена установа;

- возрастено лице со изречена алтернативна мерка.

²⁷ https://www.mtsp.gov.mk/uslugi-ns_article-ednokratna-paricna-pomosh-ili-pomosh-vo-natura.nsp <https://www.mtsp.gov.mk/uslugi-i-prava.nsp> Пристапено на: 18.12.2022.

²⁸ За ова в. повеќе: Gruevska-Drakulevski, Aleksandra (2012) “Post Penal Assistance of Ex-Prisoners: The Case of the Republic of Macedonia” in *Iustinianus Primus Law Review*, No.4, Year III, Spring 2012, Skopje: Faculty of Law “Iustinianus Primus” in Skopje.

²⁹ Извештајот за работата на Одделението за надзор над примената на законите и другите прописи од областа на социјалната заштита во 2008 година, изготвен од страна на Министерството за труд и социјална политика во јануари 2009 година, забележува дека „...Центарот за социјални работи поради недостиг на сопствени средства и материјални можности не им обезбедува на поранешните затвореници сместување и исхрана, лекување, совети за изборот на живеалиштето, односно престојувалиштето, усогласување на семејните односи, пронаоѓање вработување, довршување на стручното оспособување, давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби, како и други облици на помош и поддршка, спротивно на ЗИС. Центарот на овие лица им обезбедува само еднократна парична помош...“.
В.: <http://www.mtsp.gov.mk/?itemID=B6EDC0F4A3F5164ABCBABAEB0F3A70D5>.

³⁰ Напротив, во Република Македонија, според истражувањето спроведено од страна на Шурбановски, повеќе од една третина од испитаниците живееле во потпросечни услови за домување по отпуштањето од затвор. При увидот на условите за живот биле забележани стравотни слики на недостиг на основни услови за живот. Во таква ситуација, не е можно да претпоставуваме дека успешно спроведениот процес на ресоцијализација во затвор ќе има ефект на долг рок. Шурбановски, Наум, „По затворот каде?“, НИО Студентски збор, Скопје, 1993.

³¹ Во Република Македонија, според податоците од Државниот завод за статистика во 2009 година, само седуммина поранешни затвореници биле вработени од вкупно 1 643 отпуштени затвореници.

нешен затвореник, од друга страна, може да му помогне да реши некои други социјални проблеми со кои се соочува по отпуштањето од затвор, како на пример, плаќање на домувањето, поддршка на семејството, враќање на довербата, враќање на угледот во заедницата, како и овозможување да се вклучи поинтензивно во други области на општествениот живот. Факт е дека голем број поранешни затвореници се враќаат назад во затворот како рецидивисти, бидејќи не нашле работа. Ова е нагласено во одредени документи на Обединетите нации, како и во истражувањата спроведени во неколку земји.³²

Од друга страна, според Конвенцијата за дискриминација (вработување и професија), 1958 (бр. 111)³³, „дискриминацијата“ вклучува секаква разлика, исклучување или давање предност врз основа на раса, боја, пол, религија, политичко мислење, национална припадност или социјално потекло, која има ефект на поништување или нееднакви можности или третман при вработување или професија.³⁴

Центрите за социјална работа, кои имаат компетенции да обезбедат постпенална помош, немаат практика да им помагаат на поранешните затвореници да најдат работа. Затоа, не изненадува фактот што невработеноста е силен прогностички фактор за иден рецидивизам на повеќето поранешни затвореници. Имено, според истражувањето спроведено од страна на Груевска-Дракулевски, високи 84,21 % од рецидивистите се невработени или, пак, 73,11 % од вкупниот број невработени мажи се рецидивисти, во споредба со 26,89 % првопрестапници.³⁵

Да заклучиме, во Република Северна Македонија постои итна потреба за подобрување на постпеналната помош што им се укажува на поранешните затвореници.

³² Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

³³ Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), Adopted on 25 June 1958 by the General Conference of the International Labor Organization. (Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_Ilo_Code:C111). (Пристапено на: 13.12.2022).

³⁴ Ibid., article 1(a).

³⁵ Груевска-Дракулевски, А. (2010) „Влијанието на казната затвор врз рецидивизмот“ (докторска дисертација), Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје.

1.2 Истражување

Со цел да ја докажеме потребата од организирање ефикасна постпенална помош, понатаму во студијата се осврнуваме на податоци за рецидивизмот во нашата држава. За потребата на студијата се користени податоци од ДЗС и од УИС.

Согласно податоците, во периодот 2017-2021 година, рецидивизмот сфатен во казненоправна смисла на зборот, во просек, изнесува 18 %. Односно, од вкупниот број осудени лица (во просек, 6 165), во просек, 1 112 се рецидивисти. Она што може да го забележиме е дека во услови кога бројот на вкупно осудени лице опаѓа во 2018 година, стапката на рецидивизам бележи пораст од 32 единици или за 6 %. Сличен тренд се забележува и во 2021 година во однос на претходната година.

Табела: Осудени полнолетни лица, поранешни осуди (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021	Средна вредност
Вкупно осудени	6 273	5 857	4 712	6 351	7 634	6 165
Индекс	100	93	80	135	120	
Порано осудувани	940	1 242	980	995	1 404	1 112
Индекс	100	132	79	102	141	
%	15,0	21,2	20,8	15,7	18,4	18,0

Извор: Државен завод за статистика

Значаен резултат од анализата е дека од вкупниот број порано осудувани лица, најголем број се осудувани за истовидни дела (во просек, 40 %) (специјален поврат) и за други дела (во просек, 39 %) (генерален поврат), иако овие бројки варираат во текот на годините. Во просек, 21 % се повторно осудени за истовидни и за исти дела. Податоците потврдуваат дека тие се специјализираат за вршење одреден вид кривични дела (во најголемиот број случаи, имотен криминалитет) или вршат најчесто два вида кривични дела (најчесто имотни деликти и дела против животот и телото).³⁶ Оттука, за превенирање на идното рецидивирање, постпеналната помош треба да се насочи кон помош на овие лица во насока на наоѓање вработување затоа што токму невработеноста е силен прогностички фактор за повторно запаѓање во криминал.³⁷

Табела: Осудени полнолетни лица, поранешни осуди, вид на поврат (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021	Средна вредност
Вкупно осудени	6 273	5 857	4 712	6 351	7 634	6 165
Порано осудувани	940	1 242	980	995	1 404	1 112
За истовидни дела	527	507	445	324	372	435
%	56,1	40,8	45,4	32,6	26,5	40
За други дела	337	497	345	393	625	439
%	35,9	40,0	35,2	39,5	44,5	39
За истовидни и други дела	76	238	190	278	407	238
%	8,1	19,2	19,4	27,9	29,0	21

Извор: Државен завод за статистика

³⁶ Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

³⁷ Ibid.

Во просек, 5 % од порано осудуваните лица се жени, а високи 95 % се мажи, додека, пак, што се однесува до вкупниот број осудени лица, во просек, 8 % се жени, а 92 % се мажи. Со ова уште еднаш се потврдува криминолошката карактеристика дека и криминалот и рецидивизмот се „машка работа“.

Табела: Осудени полнолетни лица, поранешни осуди, пол, според години

		2017	2018	2019	2020	2021	Средна вредност
Вкупно осудени	Вкупно	6 273	5 857	4 712	6 351	7 634	6 165
	Жени	550	419	410	558	664	520
%		8,8	7,2	8,7	8,8	8,7	8
	Мажи	5 723	5 438	4 302	5 793	6 970	5 645
	%	91,2	92,8	91,3	91,2	91,3	92
Порано осудувани	Вкупно	940	1 242	980	995	1 404	1 112
	Жени	49	59	43	52	75	56
%		5,2	4,8	4,4	5,2	5,3	5
	Мажи	891	1 183	937	943	1 329	1 057
	%	94,8	95,2	95,6	94,8	94,7	95

Извор: Државен завод за статистика

Може да заклучиме дека во услови кога опаѓа бројот на вкупно осудени лица, стапката на рецидивизам бележи пораст, а тоа уште еднаш ја потврдува тезата за значењето на постпеналната помош во превенирањето на рецидивизмот.

Според податоците за рецидивизмот од казнено-поправните установи добиени од УИС, состојбата во казнено-поправните установи во РСМ е како што следува. Во периодот 2017-2021 година, стапката на пенолошкиот рецидивизам во КПУ во РСМ, во просек, изнесува 53 %, со најниска забележана стапка во 2021 година (49 %), а највисока во 2018 година (55 %). Во анализираниот период, во сите КПУ во нашата земја казна затвор издржувале, во просек, 47 % првостепеници и 53 % рецидивисти. Може да заклучиме дека во казнено-поправните установи во нашата држава казна затвор издржуваат повеќе рецидивисти отколку првостепеници. Податоците треба да се толкуваат со резерва поради неизедначена методологија на следење и евидентирање на рецидивизмот.³⁸ Сепак, останува фактот дека овие бројки ја отсликуваат реалната состојба во казнено-поправните установи секоја година, а високите стапки на рецидивисти не се воопшто за занемарување.

³⁸ Она на што мора да се укаже како недостиг на методологијата на следење на рецидивизмот во казнено-поправните установи е фактот што за секоја година се водат статистички извештаи за бројната состојба на осудените лица во казнено-поправните установи заклучно со 31 декември за секоја тековна година. Така, едно исто осудено лице, зависно од висината на казната, се брои неколку пати, значи неколку години како рецидивист.

За 2017, 2018 и 2019 година, податоците за бројот на осудени лица (првостепеници и рецидивисти) се заклучно со третиот квартал со оглед на фактот што во извештаите на УИС не се достапни податоци за четврти квартал за посочените години.

Табела: Вкупно осудени лица (примарни и рецидивисти) во КПУ во РСМ (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021	Средна вредност
Вкупно осудени лица	2 759	1 954	1 896	1 901	1 944	2 091
Индекс	100	71	97	100	102	
Примарни	1 271	888	869	931	987	989
Индекс	100	70	98	107	106	
%	46	45	46	49	51	47
Повторници	1 488	1 066	1 027	970	957	1 102
Индекс	100	72	96	94	99	
%	54	55	54	51	49	53

Извор: Статистички извештаи на УИС за бројната состојба на осудените лица во казнено-поправните установи заклучно со 31 декември за периодот 2017-2021 (Образец ИС-9).

* За 2017, 2018 и 2019 година, податоците се заклучно со третиот квартал.

Понатаму, се осврнуваме на податоците за корисници на социјална заштита по отпуштањето од казнено-поправна установа, кои се особено значајни за анализата на (не)примената на постпеналната помош во нашата земја.

Согласно податоците од Државниот завод за статистика во периодот 2017-2020 година, во просек, 225 возрасни лица користеле социјална заштита по отпуштањето од казнено-поправна установа. Од нив, во просек, 14 биле жени. Најмногу, во просек, 115 возрасни лица што користеле социјална заштита по отпуштањето од казнено-поправна установа биле на возраст од 26 до 45 години, по што следува возрасната група 22-25 години (во просек, 51 лице), потоа 42 лица на возраст од 46 до 59 години, 11 лица на возраст од 18 до 21 година, 6 лица на возраст од 60 до 65 години и едно лице на возраст над 65 години.

Табела: Полнолетни возрасни лица, корисници на социјална заштита по отпуштањето од казнено-поправна установа, според полот и возраста, 2017-2020 година

Возрасно лице по отпуштањето од казнено-поправна установа		Вкупно	Возраст					
			18-21	22-25	26-45	46-59	60-65	65+
2020	Вк.	150	12	54	35	35	14	-
	жени	7	-	2	1	4	-	-
2019	Вк.	242	8	42	144	45	3	-
	жени	17	-	7	10	-	-	-
2018	Вк.	286	13	61	146	57	7	2
	жени	17	-	5	9	1	-	2
2017	Вк.	223	10	48	136	29	-	-
	жени	13	-	4	9	-	-	-
Средна вредност	Вк.	225	11	51	115	42	6	1
Средна вредност	жени	14	0	5	7	1	0	1

Извор: Државен завод за статистика

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Постпеналната помош како облик на третман преку кој се обезбедува остварување на начелото на хуманоста во извршување на кривичните санкции е условена од три причини: прво, на осуденото лице што подолго време било во изолација, со прекинати врски и комуникации со надворешниот свет, треба да му се помогне да се снајде, да се адаптира и да се вклучи во животот на слобода; второ, психосоцијалната состојба на осуденото лице што настанува со неговото етикетање како криминалец го отежнува процесот на прифаќање, вклучување и решавање на суштествените проблеми со кои ќе се соочи осуденото лице во животот по затворот; трето, судир меѓу целта на третманот на осуденото лице, чија цел е да се убеди лицето дека општеството го смета него како позитивна личност, дека не го отфрла и дека може да се живее со чесна работа и, од друга страна, по излегувањето на слобода, лицето се наоѓа во средина што го доведува во искушение во која самиот треба да провери дали бил успешен ефектот на ресоцијализација.

Неопходно е да се укаже одредена помош во времето пред отпуштањето и непосредно по отпуштањето од установата. По отпуштањето од затворот во тој критичен период, потребно е осуденикот да не биде препуштен сам на своите проблеми и да не дојде во искушение повторно да го избере криминалното однесување како начин на решавање на своите проблеми во животот.

Со цел постпеналната помош да даде подобри резултати како завршен дел на ресоцијализацијата, потребно е, пред сè, осудените лица што биле отпуштени од издржувањето на казната затвор да се третираат на ист начин како и останатите членови на општеството.

Мерките што ги преземаат институциите и органите надлежни за укажување постпенална помош треба да бидат усогласени со потребите на осуденикот. Потребите не се изразуваат секогаш во материјален облик, туку многу често тие се однесуваат на неговите нарушени комуникации и односи со неговите роднини, пријатели и воопшто со средината во која живеел и работел пред издржувањето на казната.

Државата со своите институции треба да им обезбеди услови и средства за обезбедување материјална егзистенција и за задоволување на основните потреби на лицата по излегувањето од затворот во согласност со објективните околности.

Фактот дека рецидивизмот во нашата земја најчесто се јавува во периодот веднаш по ослободувањето, имено 4-6 месеци и од 1 до 3 години по излегувањето од затвор, може да се заклучи дека ова е критичен период кога треба да се обезбеди постпенална помош.³⁹

Во нашата држава не постојат некои активни организации или институции што им укажуваат ефективна постпенална помош на лицата што имаат потреба од неа. Неопходно е да се преземе иницијатива за нивно формирање, бидејќи со овие организации не само што ќе им се помогне на голем број осудени лица, туку и ќе се оствари посреден ефект за целото општество.

Како заклучок, „освен ако не ги решиме проблемите со кои се соочуваат многумина затворениците, ние сме предодредени да работиме во кривичната правда што наликува на рингшпил во кој затвораме луѓе со многу социјални проблеми и ги ослободуваме назад во истите околности – или уште полоши, а притоа очекуваме да се воздржат од понатамошни криминални активности. Во најдобар случај, ова го враќа осуденото лице во криминогени околности, со сиот притисок и искушенија што водат до повторно вршење кривични дела и, во најлош случај, тоа е рецепт за пенална катастрофа“.⁴⁰

За процесот на постпенална помош, од голема важност е соработката меѓу казнено-поправните установи, социјалните служби и невладините организации, кои меѓусебно ќе работат од моментот на подготовка за отпуштање на затвореникот до крајот на ризичниот период со кој тој се соочува на слобода.

³⁹ Груевска-Дракулевски, А. (2010) „Влијанието на казната затвор врз рецидивизмот“ (докторска дисертација), Правен факултет „Јустинијан Први“ - Скопје.

⁴⁰ Oldfield, Mark, The Kent Reconviction Survey: A 5 Year Survey of reconvictions amongst Offenders made subject to probation orders in 1991, Modern Press, Maidstone, 1996, p.51.

ПРЕПОРАКИ

За Владата

- ✎ алоцирање ресурси за ефективна постпенална помош.

За УИС

- ✎ соработка со други државни органи, научни и други установи и здруженија заради помош на осудените лица по отпуштањето.

За ЦСР

- ✎ помош и поддршка на лицата по отпуштањето од издржувањето казна затвор преку: обезбедување сместување и исхрана, обезбедување лекување, совети за изборот на живеалиштето, односно престојувалиштето, усогласување на семејните односи, пронаоѓање вработување, довршување на стручното оспособување, давање парична помош за покривање на најнеопходните потреби, како и други облици на помош и поддршка;
- ✎ соработка со Агенцијата за вработување, со народни кујни, прифатни центри.

За казнено-поправните установи

- ✎ поттикнување, охрабрување и давање совети на осуденото лице за решавање на сопствените проблеми со кои се соочува веднаш по отпуштањето од установата.

За пробациските службеници

- ✎ укажување соодветна помош на лицата по отпуштањето од казнено-поправната установа;
- ✎ соработка со Агенцијата за вработување, со народни кујни, прифатни центри.

За Агенцијата за вработување

- ✎ укажување помош при вработување на лицата по отпуштањето од казнено-поправната установа;
- ✎ соработка со центрите за социјална работа, УИС, казнено-поправните установи и пробациските службеници.

За НВО

- ✎ формирање организации што ќе им укажат постпенална помош на лица отпуштени од казнено-поправната установа;
- ✎ ангажирање поранешни затвореници во укажувањето постпенална помош.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Coyle, Andrew, Understanding prisons: Key issues in policy and practice, McGraw-Hill, Open University Press, 2005, p.158.

Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), Adopted on 25 June 1958 by the General Conference of the International Labor Organization. (Available at: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_Ilo_Code:C111).

Gruevska-Drakulevski, Aleksandra (2012) "Post Penal Assistance of Ex-Prisoners: The Case of the Republic of Macedonia" in Iustinianus Primus Law Review, No.4, Year III, Spring 2012, Skopje: Faculty of Law "Iustinianus Primus" in Skopje (original scientific article).

https://www.mtsp.gov.mk/uslugi-ns_article-ednokratna-paricna-pomosh-ili-pomosh-vo-natura.nsp
<https://www.mtsp.gov.mk/uslugi-i-prava.nsp> Пристапено на: 18.12.2022.

Oldfield, Mark, The Kent Reconviction Survey: A 5 Year Survey of reconvictions amongst Offenders made subject to probation orders in 1991, Modern Press, Maidstone, 1996, p.51.

Recommendation No. R (82) 16 of the Committee of Ministers to member states on prison leave (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies). (<https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%2882%29+16+on+prison+leave.pdf/e78b7948-96a4-4d9d-b310-e59ffc5a7f15>). (Пристапено на: 12.12.2022).

Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies). (Available at: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>). (Пристапено на: 20.12.2022).

Sykes, Gresham, The Society of Captives, Princeton University Press, Princeton, 1958, p.63-78.

The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) General Assembly resolution 70/175, annex, adopted on 17 December 2015. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf (Пристапено на: 12.12.2022).

Арнаудовски, Љ./ Груевска-Дракулевски, А. (2013) „Пенологија“ (прв и втор дел), Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2 Август С Штип, Скопје.

Груевска-Дракулевски, А. (2010) „Влијанието на казната затвор врз рецидивизмот“ (докторска дисертација), Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје.

Груевска-Дракулевски, А. (2016) „Затвор и рецидивизам“, Скопје: „Студиорум“ – Центар за регионални истражувања и соработка.

Државен завод за статистика, <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=14>, Пристапено на: 20.12.2022.

Закон за извршување на санкциите („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 99/2019 и 220/2019).

Закон за социјалната заштита, „Службен весник на РСМ“ бр. 104/19, 275/19, 302/20, 311/20, 163/21, 294/21, 99/22, 236/22.

Извештај за работата на Одделението за надзор над примената на законите и другите прописи од областа на социјалната заштита во 2008 година, изготвен од страна на Министерството за труд и социјална политика во јануари 2009 година, <http://www.mtsp.gov.mk/?itemID=B6EDC0F4A3F5164ABCBAE0F3A70D5>.

Извештаи на Управата за извршување на санкциите за бројот на осудени лица во казнено-поправните установи во РСМ (2017-2021).

Правилник за начинот на водење и содржина на евиденцијата за корисниците на правата од социјална заштита и документацијата за стручната работа, „Сл. весник на Р. Македонија“ бр. 171/11.

Упатство за определување на видовите и начините на третман на осудените лица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 133/2020), член 34.

Шурбановски, Наум, „По затворот каде?“, НИО Студентски збор, Скопје, 1993.